

הרנסנס בצפון אירופה ובארצות השפלה

ההומניסטים הנוצרים בצפון אירופה

הרעיונות של הרנסנס האיטלקי חדרו באופן הדרגתי לשאר אירופה. תהליך זה התרחש באמצעות קשרי מסחר, קשרים דיפלומטיים, סטודנטים שבאו ללמוד באוניברסיטאות האיטלקיות, לוחמים בשדה הקרב שחזרו הביתה והעבירו רעיונות חדשים וכמובן התפתחות הדפוס.

שיאו של הרנסנס הצפוני היה בין 1490 – 1520, ולאחר מכן הייתה נפילה מהירה בשל אירועי הרפורמציה. המציאות באירופה הצפונית הייתה שונה מאוד מזו שבאיטליה. הפיתוח העירוני בצפון אירופה היה מזערי, והמבנה הפוליטי היה שונה: בעוד היחידה הפוליטית ששלטה באיטליה הייתה העיר-מדינה, בצפון אירופה צורת המשטר הייתה מדינת לאום גדולה הרבה יותר. שינויים אלו השפיעו על האופן שבו התקבלו רעיונות הרנסנס ועל יישומם.

הרנסנס הצפוני נחשב גם כ"רנסנס הנוצרי" כיוון שגם לדת בארצות של צפון אירופה היו משמעות ותפקיד שונים מאלה שהיו לה באיטליה. הנצרות של צפון אירופה הייתה מיסטית, והדגישה את הקשר האישי עם האל באמצעות התבוננות והתעמקות פנימית על חשבון הטקסים הפורמליים הדתיים ותיווך הכמורה.

כמו ההומניסטים האיטלקים, גם ההומניסטים של הרנסנס הצפוני פנו אל הקלאסיקה ואל התכנים האתיים, אבל הם הגדירו את ה"קלאסי" באופן שונה, ובדרך כלל הפוך מההגדרה האיטלקית. ההומניסטים של הרנסנס הצפוני למדו את הכתבים של הנצרות הקדומה, ומצאו בהם נצרות הרבה יותר מלאת חיים מזו של תקופתם, לכן הם שאפו וקיוו לחזור לאיכויות של הנצרות הקדומה. למרות שלא חשבו לעשות שינויים בכנסייה הקתולית, הנוצרים ההומניסטים הכינו את הקרקע לרפורמציה הפרוטסטנטית. ברגע שנפתחה הדלת לביקורת ולשינויים, לא הייתה עוד דרך חזרה. הרוב העצום של הנוצרים ההומניסטים לא הפכו לפרוטסטנטים, אבל בוודאי פתחו את הדלת לאחרים.

הציור בארצות השפלה והתפשטותו לצפון אירופה

השימוש בצבעי שמן החל כבר במאה ה-12, אך במאה ה-15, בארצות השפלה הפך השימוש בו לנפוץ ומקובל במיוחד אצל ציירים כמו [יאן ואן אייק](#) (1385 – 1385 Jan van Eyck) ו**רוג'ר ואן דר ויידן** (1399 – 1464, Rogier van der Weyden), במקום בצבע [טמפרה](#) המבוסס על חלבון ביצה, שהשימוש בו רווח בארצות אירופה הדרומיות, ולא התאים לתיאורים הריאליסטים שהציירים הצפוניים היו מעוניינים בהם.

הטכניקה אפשרה לציירים להניח את הצבע בשכבות דקיקות או בזיגוג, וכך להשיג את הצבעים האדומים והירוקים הזוהרים ברוח התקופה, כמו ביצירה של [ואן אייק](#) "נישואי הזוג [ארנולפיני](#)" (1434). [ואן אייק](#) עבד בשיטה של הנחת שכבות דקיקות של צבע זו על גבי זו, וכך יכול היה ליצור מגוון של צבעים מעודנים בבגדים ובתכשיטים. הוא הגיע לפרטים קטנטנים ומדויקים בעזרת מכחול דקיק, ותיאר באופן נטורליסטי מרקמים מגוונים של מתכות, אריגים ומעברי אור/צל בלתי נראים.

צבע השמן גמיש ביותר ומאפשר סוגים רבים של משיכת מכחול, בשכבות אימפסטו משתנות. כיוון שהצבע מתייבש באיטיות ניתן בזהירות ליצור מעברי אור/צל עדינים ובלתי נראים, ההכרחיים ליצירת צורות תלת-ממדיות ואפשר לעבוד בזמן שהצבע עדיין רטוב. תכונות אלה מאפשרות ליצור יצירה בעלת מרקמים שונים, החל משיש ממורק ועד לנקודות אור בוהקות על לוח מתכתי קשה, פנינים זוהרות, אפקטים של מים שקופים או עננים נעים. באמצעות הטכניקות החדשות יצר [ואן אייק](#) פרטים נטורליסטיים וריאליסטיים בלתי שגרתיים, וחשף את המהות הפנימית והסימבולית של הנושאים שלו.

עבודתו השפיעה מאוד על אמנים אחרים בצפון אירופה, כמו [רוברט קמפיין](#) Robert (1375 – 1444, Campin), שידוע גם כמאסטר מפלמל. [קמפיין](#) הצטיין בנקודת מבטו הריאליסטית המיוחדת יותר מכל צייר אחר לפניו, והיה אחד הציירים הראשונים שהתנסה בציור בצבעי שמן. כדי להשיג את הזוהר הצבעוני האופייני לתקופתו השתמש [קמפיין](#) בטכניקה החדשה כדי להציג את דמויותיו עגולות הפנים באמצעות השימוש במעברי אור/צל ובקומפוזיציות מסובכות המזכירות את אלו של [ואן אייק](#). דוגמה לכך היא הטריפטיון "[אלתר מרוד](#)" (1425 – 1428), במיוחד בסצנה של יוסף הקדוש בסדנה שלו. גם כשהשתמש בפיגמנטים חומים ובצבעי אדמה וזיגוג על פני שטחים גדולים, הצליח האמן לפתח חצאי טונים או תחושות של אור החודר לתוך פנים חשוך.

אמן חשוב ומשפיע נוסף היה [רוג'ר ואן דר ויידן](#) (Rogier van der Weyden, 1399 – 1464), שהצטיין במיומנות גבוהה בשימוש בקו ובצבע, השתמש בפלטה עשירה ומגוונת, צייר ממודלים חיים ונקודת מבטו הייתה נוקבת למרות שלעיתים נטה לאידיאליזציה ופאתוס בתיאור אלמנטים שונים. דוגמה מאלפת היא היצירה "[ההורדה מהצלב](#)" (1435). בציור מזבח זה ניכרת הצגה מדויקת ונוגעת ללב של רגשות אנושיים ומחוות גוף.

אמן רנסנס צפוני נוסף היה הצייר ההולנדי הפורה והמסתורי [הירונימוס בוש](#) (Hieronymus Bosch, 1450 – 1516), שיצר ציורים ייחודיים, אפלים ומלאי דמיון. [בוש](#) צייר טריפטיכונים רבים המורכבים משלושה לוחות עץ. הטריפטיכון החשוב ביותר שיצר היה "[גן התענוגות הארציים](#)" (1503 – 1504). בפנל השמאלי מתוארים אדם וחווה בגן העדן כשהם מוקפים חיות דמיוניות. תענוגות החיים מיוצגים בפאנל המרכזי הגדול על-ידי דמויות עירומות, פירות וציפורים, גברים רכובים על סוסים וחיות משונות. בפאנל הימני מיוצג הגיהנום המאוכלס בחוטאים מיוסרים במיתות ועינויים משונים ואיומים.

הציור הפלמי הגיע לשיאו לאחר 1550 בעבודתו של [פיטר ברויגל האב](#) (Pieter Breughel the elder, 1525 – 1569). אמנותו של [ברויגל](#) נראית כמהלך האחרון בהתפתחות של המסורת המפוארת של הציור בארצות השפלה, שהחל עם [ואן אייק](#) במאה ה-15. [ברויגל](#) האב דחה את ההשפעות של הרנסנס האיטלקי והיסודות הקלאסיים שלו, ובמקום דמויות מיתולוגיות אידיאליות בחר לצייר דמויות אמיתיות שאותן ראה מתוך התבוננות, במצבים ריאליסטיים ובסביבה בת זמנו. ביצירותיו מוצגות סצנות מחיי היומיום של האיכרים כמו חתונות, ריקודים ועבודות האדמה, וגם נופים מרהיבים כמו ביצירה "[ציידים בשלג](#)" (1565). הצבעוניות העשירה של [ברויגל](#), הפרטים מלאי החיים והשימוש המאוזן בחלל מעניקים לציוריו חיות ורגש. דוגמה בולטת היא היצירה "[חתונה כפרית](#)" (1568), שבה ניכרת היטב שמחת החיים הפשוטה באמצעות האמצעים האמנותיים בהם הוא השתמש: קומפוזיציה, צבע, תפיסת חלל ועיצוב הדמויות.

בראשיתה של המאה ה-16 החלה פלנדריה לאבד את מעמדה כמרכז האמנות של צפון אירופה לטובת גרמניה. אמנים גרמנים בתקופת הרנסנס נסעו לאיטליה ובילו שם חודשים ארוכים, ולעיתים שנים. מהאמנים האיטלקים הם למדו טכניקות, נושאים והחומרים.

הציור בצבעי השמן הגיע גם לגרמניה, והצייר הידוע מכולם היה [אלברכט דיר](#) (Albrecht Dürer, 1471 – 1528), אמן הדפס עץ, תחריט ורישום, ואיש אשכולות גרמני, ששלח ידו גם במתמטיקה, גיאומטריה, צורפות, מוזיקה, כתיבה, מחקר בנושאי פרופורציות, פרספקטיבה, אנטומיה, ותכנון כלי תעופה. [דיר](#) נחשב כגדול הציירים ואמני התחריט

ברנסנס הגרמני, ובשל רבגוניותו וחידושיו בתחומי האמנות והמחקר התיאורטי כונה גם "ליאונרדו של הצפון". בשנת 1494 הוא נסע לאיטליה ללמוד, ולאחר שחזר לגרמניה יצר חיתוכי עץ ותחריטים, שרבים מהם עוסקים בנושאים דתיים, מיתולוגיות קלאסיות או נופים ריאליסטיים.

[דירר](#) צייר דיוקנאות ודיוקנאות עצמיים במגוון טכניקות – ציור, רישום, הדפסי עץ ועוד. הוא נחשב לראשון שיצר את ז'אנר הדיוקנאות העצמיים, ובכך השפיע על [רמברנדט](#) ועל רבים אחרים. בדיוקנאות העצמיים שלו, כדוגמת "[דיוקן מגיל עשרים ושמונה](#)", בולטת הכרת ערכו העצמי כאדם וכאמן והבלטת יצירתיותו, אצילות נפשו ומעמדו הרם.

הריאליזם של [דירר](#) השפיע על הצייר הגרמני [הנס הולביין הבן](#) (Hans Holbein der Jüngere, 1497 – 1543). [הולביין](#) קיבל את שיעורי הציור הראשונים שלו מאביו, שהיה אמן חלוץ ומנהיג מוביל בהפיכתה של האמנות הגרמנית מאמנות גותית לסגנון הרנסנס ועסק בחיתוך עץ, באיור ספרים ובעיצוב חלונות זכוכית לכנסיות. [הולביין הבן](#) התמחה בציור דיוקנאות מדויקים להפליא, ובאנגליה צייר את הדיוקנאות של המלך הנרי השמיני, שש נשותיו ואנשי חצרו. ביצירה "[השגרירים](#)" (1533) באות לידי ביטוי יכולותיו המיוחדות. בתהליך ציור הדיוקנאות יצר [הולביין](#) דיוקן מדויק של הדמות ברישום בעיפרון, [בדיו](#) ובגיר צבעוני, רישומים שכיום נחשבים כעבודות אמנות בזכות עצמם.